

SEKSUALNOST U EUROPI DVADESETOGA STOLJEĆA

ZAGREB PRIDE

ZAGREB

2015.

DAGMAR HERZOG

SEKSUALNOST U EUROPI DVADESETOGA STOLJEĆA

Udruženje Zagreb Pride

Zagreb, 2015.

Urednik:

Franko Dota

Prijevod:

Slaven Crnić

Lektura:

Nina Čolović

Naslovnica i prijelom:

Mladen Katanić (www.behance.net/mKatana; www.facebook.com/MladenKatanicArtwork)

Tisak:

ACT Printlab d.o.o.

Za izdavača:

Marko Jurčić

Knjiga je tiskana u rujnu 2015.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem XXXX

ISBN: 978-953-56664-7-9

Izdavanje knjige financijski su pomogli:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Grad Zagreb

Zaklada Otvoreno društvo

Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autorice i nužno ne izražava stajalište Nacionalne zaklade i drugih donatora.

Izvornik

Herzog, Dagmar: *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*. Cambridge University Press 2011.

© Dagmar Herzog, 2011.

All rights reserved.

ISBN 978-0-521-87096-2 Hardback

ISBN 978-0-521-69143-7 Paperback

SEKSUALNOST U EUROPI
DVADESETOGA STOLJEĆA

DAGMAR HERZOG

Prijevod

SLAVEN CRNIĆ

Sadržaj

<i>Popis ilustracija</i>	<i>vii</i>
Uvod	1
1. Nova poimanja seksualnosti (1900–1914)	6
Prostitucija, venerične bolesti i dvostruka mjerila	7
Teoretiziranje žudnje	15
Razdvajanje seksa od reprodukcije: kontracepcija i pobačaj	17
Eugenika	24
Nove zamisli o seksualnoj orijentaciji	28
2. Državne intervencije (1914–1945)	43
Prvi svjetski rat i njegove posljedice: nasilje i nove mogućnosti	43
Fašizam: maskulinizam i reprodukcija	57
Nacizam: ljudski inženjering i obećanje užitka	63
Demokratske socijalne države: liberalnost i njezine granice	71
Holokaust i Drugi svjetski rat	79
3. Hladnoratovske kulture (1945–1965)	93
Masovno nasilje i povratak kućnome životu	93
Konzervativizam, na Istoku i na Zapadu	96
Uspon romantike	101
Podijeljeni stavovi o kontracepciji	107
Progon homoseksualaca	113
Širenje reformi	118
4. Užitak i pobuna (1965–1980)	129
Tržište žudnje	130
Revolucionarne teorije	138
Promjene u zakonima	147
Razočarenje heteroseksualaca	156
Homoseksualno oslobođenje	163
Povlačenje u sebe	166

5. Partnerstva i prakse (1980–2010)	171
HIV/AIDS	171
Pad komunizma	179
Postfašističke lekcije o ljudskim pravima	190
Islam i seksualne granice Europe	193
Romantična liberalnost u srazu s novim konzervativizmima	197
 Epilog	 212
 Zahvale	 215
 Kazalo	 217

Popis ilustracija

1.1 Prostitutke u francuskom bordelu, 1900. Preuzeto uz dopuštenje iz: Nicole Canet, <i>Maisons closes 1860-1946</i> (Pariz: Galerie au Bonheur du Jour, 2009).	13
1.2 “Blagodat za ženski spol: slavne pilule dr. Pattersona.” Uz dopuštenje Wellcome Library, London.	22
1.3 “Novi pruski grb.” Iz zbirke Jamesa Steakleyja.	38
2.1 “Sljedeći gospodin, molim!” Autor: Heinrich Zille. Preuzeto uz dopuštenje iz: Volkmar Sigusch, <i>Geschichte der Sexualwissenschaft</i> (Frankfurt na Majni: Campus, 2008).	46
2.2 Magnus Hirschfeld u društvu prijatelja. Preuzeto uz dopuštenje iz: Volkmar Sigusch, <i>Geschichte der Sexualwissenschaft</i> (Frankfurt na Majni: Campus, 2008).	50
2.3. <i>Die Freundin</i> , 30. travnja 1930.	55
2.4 “Knjiga koju se mora zabraniti.” <i>Sunday Express</i> , 19. kolovoza 1928. Uz dopuštenje izdavača i Express Newspapers/N&S Syndication.	56
2.5a i 2.5b “Besramna rabota” naspram “Lijepe i čiste”. <i>Das schwarze Korps</i> , 20. listopada 1938.	65
2.6 “Jesu li homoseksualci zločinci bez ikakvih prava?” Ostavština Erica Thorsellsa, kut. 12. Uz dopuštenje Švedskoga nacionalnog arhiva.	76
2.7 Nacistički bordel za vojnike <i>Wehrmachta</i> , otvoren u sinagogi u francuskom Brestu tijekom Drugoga svjetskog rata. Uz dopuštenje Saveznog arhiva Njemačke (<i>Bundesarchiv</i>), Koblenz (BArch, Bild 101II-MW-1019-07 / Dietrich / CC-BY-SA 3.0).	85
2.8a, 2.8b i 2.8c Tri nacistička <i>psy-op</i> propagandna letka iz Drugog svjetskog rata. Uz dopuštenje Herberta A. Friedmana, umirovljenog američkog časničkog namjesnika.	88
3.1 “Bračno savjetovanje”. Izvorni logotip britanskoga Nacionalnog vijeća za bračno savjetovanje. Uz dopuštenje organizacije Relate.	102
3.2 Silvana Mangano. Uz dopuštenje Webphoto & Services s.r.l.	104
3.3 “Poljubac dvojice vojnika.” Iz zbirke Mémorial Leclerc/Musée Jean Moulin, Ville de Paris, pretiskano uz dopuštenje.	115

4.1 “Da piluli, ne seksu po Pavlu.” <i>Die Zeit</i> 24 (1971), 48. Uz dopuštenje <i>Die Zeita</i> .	135
4.2 <i>Tvoj suprug, to nepoznato stvorenje</i> . Deutsches Filminstitut (DIF), Frankfurt na Majni.	139
4.3 <i>Helga</i> . DIF, Frankfurt na Majni.	140
4.4 Paola Pitagora u fotoromanu “Tajna” (1974). Uz dopuštenje organizacije Pathfinder International.	141
4.5 “Moć ili užitak?” <i>Tout!</i> , 23. travnja 1971.	145
4.6 Maria Luisa De Marchi. Uz dopuštenje organizacije Pathfinder International.	150
4.7 “Popis 343 Francuskinje” (1971). Uz dopuštenje časopisa <i>Le Nouvel Observateur</i> .	153
4.8 “Mama, što je to orgazam? Ne znam dušo, pitaj tatu.” <i>Copyright Liz Mackie</i> , 1971.	159
5.1 “Ljubav kao rizični čimbenik.” Uz dopuštenje Švedskog udruženja gej, lezbijskih i transrodnih liječnika i zubara.	176
5.2 Prizor iz španjolskog televizijskog spota iz kampanje za prevenciju HIV-a, 1988.	178
5.3a i 5.3b “Alah me stvorio ovakvim/om”. Uz dopuštenje “Toleranz-Migrations-Kampagne” i LGBT organizacije Socijaldemokratske partije Austrije, SoHo.	198
5.4a i 5.4b “Tko razbija tišinu, razbija moć počinitelja.” Uz dopuštenje kampanje “Sprechen hilft” koju je koordinirao njemački Unabhängige Beauftragte zur Aufarbeitung des sexuellen Kindesmissbrauchs.	204
5.5 Djeveruša s Downovim sindromom hvata buket. Foto: Hannes Schmid. Uz dopuštenje Pro Infirmis, Švicarska.	207

Uvod

Dvadeseto stoljeće često se naziva “stoljećem seksa” i smatra vremenom značajne liberalizacije seksualnih običaja i stavova o seksualnosti. Nimalo ne čudi što ga mnogi doživljavaju upravo na taj način jer pruža pregršt povoda za stvaranje takve slike: usavršavanje i sve veća dostupnost kontracepcijskih sredstava, napredak ostvaren na području zagovaranja prava lezbijki i homoseksualaca, prihvaćanje predbračnoga, ali i rastuća važnost bračnoga seksa, te opća glorifikacija seksualnoga užitka, praćena sveprisutnom stimulacijom žudnje u reklamnoj industriji, pornografiji i savjetima za poboljšanje partnerskog seksa. U prilog tezi o liberalizaciji govori kako popuštanje crkvenog nauka o seksu (a zasigurno i sve izraženije oglašivanje o crkveni nauk tijekom čitavoga stoljeća), posebice između 1930-ih i 1960-ih, tako i rastuća svijest o potrebi suzbijanja seksualnoga nasilja i prisile te napredak koji su ženski pokreti od 1970-ih do 1990-ih ostvarili u poštivanju ženskoga seksualnog samoodređenja.

Ipak, kada bismo se zadržali jedino na priči o postupnome napretku, potpuno bismo zanemarili duboku složenost seksualnih politika u dvadesetome stoljeću. Potrebno je detaljnije razmotriti tri točke. Kao prvo, tu su opetovane žestoke reakcije protiv liberalizacije. Pokazalo se da je stečevine liberalizacije izuzetno teško ostvariti i zadržati, a neka najvažnija seksualna prava, kao što su pristup kontracepciji ili sloboda od kaznenoga progona zbog homoseksualnog seksa, u mnogim su razdobljima ostajala iznimno ranjiva. Ponekad su takve žestoke reakcije bile koordinirane na razini države, a za to su najupadljiviji primjeri nacionalsocijalizam u Njemačkoj i Austriji, fašizam u Italiji, Španjolskoj i Portugalu te staljinizam u Sovjetskome Savezu. Ponekad su reakciju poticale vjerske organizacije, a s vremenom na vrijeme i masovni pokreti odozdo. Stoga je iznimno važno detaljno razmotriti pitanje u čemu leži tolika privlačnost seksualnoga konzervativizma. A da je danas, u ranome dvadeset i prvom stoljeću, takva analiza prijeko potrebna, vidimo na primjeru ponovnoga jačanja različitih oblika seksualnoga konzervativizma i neofundamentalizma u europskome kršćanstvu, židovstvu i islamu.

I druga je stvar podjednako važna. Riječ je o problemima koji proizlaze iz potrebe za razumijevanjem onoga što se smatra djelovanjem u pravcu liberalizacije, zajedno s pitanjem kako definirati što bi to bilo istinski seksualno slobodno društvo. Iz današnje perspektive ponekad vidimo nešto što ljudi u odre-

denome razdoblju nisu mogli ili nisu htjeli vidjeti, primjerice, rasistički prezir prema osobama s posebnim potrebama ili drukčije boje kože koji se, tijekom dobroga dijela dvadesetoga stoljeća, u mnogim zemljama upotrebljavao kako bi se opravdavalo zalaganje za kontracepcijska sredstva. Za neke stvari, kao što je sve snažnija komercijalizacija seksualnosti tijekom dvadesetoga stoljeća, ne uspijevamo ni dandanas pronaći konačno objašnjenje. Čine li nas seksualizacija prodaje i prodaja seksa slobodnijima? Svatko će na to pitanje dati neki svoj odgovor, ali da bi se uvažila različitost ljudskih žudnji, a onda i promjene koje je komercijalizacija izazvala u seksualnim odnosima i u mogućnosti ljudi da traže (a u najboljem slučaju i pronađu) ono što će ih usrećiti, potrebno je pružiti odmjerene i dobro promišljene odgovore. Ne nazire se kraj ni sporovima oko odgovarajuće seksualne politike prema, primjerice, seksualnome radu ili oko (ne)povezanosti seksa i ljubavi. A kada se u njih zapletemo, rekonstrukcija nekih minulih sukoba oko seksualnosti može nam pomoći da stvari sagledamo iz drukčije perspektive i pokazati nam da o tome što je “prirodno” ili “najbolje” valja rasuđivati s nešto više zadržke.

I konačno, treće se pitanje tiče niza kontradikcija. Seks ponekad ne usrećuje ljude. Uza sve one mračne strane seksualnosti, koje se uvijek iznova pojavljuju u vidu silovanja, zlostavljanja, iskorištavanja, povređivanja i uznemirivanja (a svaka od njih ima vlastitu povijest; kako onoga što su si ljudi međusobno činili, tako i različitih borbi protiv patnje i protiv uvjeta koji je omogućuju), čak i sporazumni seks može, na koncu konca, izazvati niz podvojenih osjećaja.

U dvadesetom stoljeću seksu je pridavana golema važnost. Sve ga se češće shvaćalo kao ključni dio individualnoga identiteta. Rastuće zanimanje i uspjesi ostvareni u kontroli rađanja promijenili su heteroseksualno iskustvo, često na proturječne načine (s obzirom na to da su veća očekivanja od užitka, napose kod žena, i nada u razdvajanje seksa od reprodukcije bili nespojivi sa složenim, a ponekad i neugodnim metodama kontracepcije). Istovremeno je profesionalizacija istraživanja seksualnosti – u dijalektičkoj interakciji sa samoreprezentacijom seksualnih manjina – pojačala zanimanje za pitanje seksualne orijentacije. Obični su se ljudi sve češće doživljavali i reprezentirali ne samo kao bića sa seksualnim identitetima nego i kao bića sa seksualnim pravima: od prava na privatnost do prava na javnu vidljivost, od prava na “normalnost” do prava na transgresiju norme koje su doživljene kao neutemeljene, od prava na intenzifikaciju iskustva do prava na sigurnost od seksualnoga nasilja.

U dvadesetome stoljeću seksualna pitanja dobivala su i na političkoj relevantnosti. Seksualnost je postala ključnim elementom procesa sekularizacije, ali i oživljavanja religijskih vrijednosti, glavnim motorom ekonomskoga razvitka te

poprištem sve češćeg pregovaranja između vlade i građanstva (bilo da je riječ o sudnicama, učionicama, bordelima za vojnike, ili pak o državnim naknadama za roditelje, klinikama za savjetovanje parova ili uličnim demonstracijama). Kombi-nacijom poticaja i regulacije, zabrana i javnih istupa, detaljnih tumačenja norme te opsesivnih, iscrpnih tumačenja devijacije, uvijek u promjenjivim omjerima, impulsi za liberalizacijom i represijom pretvorili su sukobe oko seksualnih pitanja u prvorazredne političke probleme.

Veća politička važnost seksualnosti povezana je s nečime što je teško ukratko objasniti, ali je neophodno da bismo neke stvari shvatili. Riječ je o još jednome njezinom kompleksnom aspektu: seksualnost se, naime, ispreplela s gotovo svim ostalim područjima života. Dovoljno je prisjetiti se prvih dvadesetak godina prošloga stoljeća kada su seksualni skandali odigrali glavnu ulogu u procesu koji je čitanje dnevnih novina iz elitnoga pretvorio u masovni fenomen. (Je li voajerizam sam po sebi seksualni čin?) Ili se pak osvrnimo na to koliko je antižidovska retorika bila zasićena seksualnim aluzijama i kako su se one upotrebljavale da bi se 1930-ih i 1940-ih stvorio dojam da je progon Židova moralno prihvatljiv. (Krije li se i u okrutnosti neki element libida?) A valja promisliti i neodvojivost antiratnih prosvjeda iz 1960-ih i 1970-ih od borbe za seksualno oslobođenje. (Kako objasniti trenutak u kojem je toliko ljudskih bića iskreno vjerovalo da će se svijet promijeniti nabolje ako se oni budu češće seksali?) Na ovim i još nekim primjerima možemo se uvjeriti u oskudicu i nedostatnost teorijskog jezika i konceptualnih okvira s kojima danas raspolazemo. Ali uza svu terminološku raspršenost i neodređenost, iz današnje perspektive ipak vidimo da se tijekom dvadesetoga stoljeća uobličio nekakav polupostojani entitet, nekakvo klupko fizioloških i emocionalnih impulsa i osjećaja, činova i ideala, nešto što je u kolektivnom imaginariju dobilo ime "seksualnost".

U ovoj će se knjizi kroz prizmu seksualnosti nastojati sagledati i neki širi izazovi s kojima se suočavaju povjesničarke i povjesničari. Između ostaloga, bit će istaknuti epistemološki problemi koji proizlaze iz koncepta seksualnosti: kakvi su točno odnosi između ideologija, društvenih okolnosti, tijela i emocija te kako su se ti odnosi povijesno mijenjali? Kako upotrebljavati alate komparativne historije te tumačiti sličnosti i razlike između država (i transnacionalnih regija), ali također i razlike unutar država (razlike između ruralnoga i urbanoga, srednje i radničke klase, različitih religija, različitih supkultura), i pomoću njih doći do zanimljivijih odgovora na složena pitanja uzročnosti, periodizacije i interpretacije? Koliko naše pretpostavke o povijesti seksualnosti u Europi mijenja spoznaja o njezinoj nerazmršivoj povezanosti s poviješću europskoga kolonijalizma i dekolonizacije? Kako učinkovitije analizirati transnacionalno kretanje ljudi i ideja?

Konačno, što pokreće historijsku promjenu u sferi koja je ujedno toliko intimna i toliko izložena pogledima javnosti? Jesu li to (kao što su mnogi mislili) tržišne sile i napredak tehnologije? Ili je posrijedi nešto naizgled puno prizemnije poput raspodjele političke moći između stranaka u pojedinim nacionalnim vladama? Stvaraju li pritisak za zakonske promjene pomaci u vrijednostima stanovništva ili obrnuto? Koliki je utjecaj aktivistkinja i aktivista na pokretanje promjene na razini čitavoga društva? Koliko su važni društveni pokreti? Koja je uloga vjerskih nauka, generacijskih smjena, ratova i vojnih okupacija?

Nema sumnje da je sve što znamo o povijesti seksualnosti u Europi dvadesetoga stoljeća i dalje nepotpuno. Znanstvenici iz tog polja pokazali su beskonačnu snalažljivost u pronalaženju izvora i razvijanju inovativnih strategija za njihovo čitanje. Bacili su se na proučavanje policijskih, sudskih i vojnih zapisnika, medicinskih tekstova i nedjeljnih propovijedi, popularnih časopisa i zakonodavnih rasprava, aktivističkih manifesta i zapisnika sa sastanaka, privatnih prepiski i dnevnika, epidemioloških i demografskih statistika, socioloških studija, književnosti, glazbe i filma. Stali su prikupljati i vlastite podatke, i to bilježenjem usmene historije i etnografijom promatranja sa sudjelovanjem. Neke su zemlje, međutim, kudikamo više istraživane od ostalih (Engleska, Francuska, Njemačka, Danska, Švedska, Nizozemska i Švicarska su, primjerice, puno bolje istražene od Italije, Austrije, Sovjetskoga Saveza, dok o njima pak znamo više nego o Škotskoj, Norveškoj, Belgiji, Portugalu, Španjolskoj, Grčkoj, Rumunjskoj, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj ili Jugoslaviji). I neke su teme istraživane više od ostalih. Premda se može činiti ironičnim, o homoseksualnosti smo naučili više nego o heteroseksualnosti, više o pobačaju nego o metodama kontracepcije ili nepenetracijskim praksama, više o prostituciji nego o pornografiji, više o silovanju u doba rata nego u doba mira. U međuvremenu je znanost pokušavala razriješiti zagonetku kako su pojedinci i grupe uspješno savladavali različite prepreke ili pak njima bili zauzdani (primjerice, tehnološka manjkavost mehaničkih ili kemijskih sredstava za prevenciju trudnoće, ilegalnost pobačaja ili homoseksualnosti, tvrdoglavi otpor prema liječenju određene bolesti).

Upravo smo zbog pretpostavke da se u dvadesetome stoljeću sve brže i brže napredovalo prema liberalizaciji, donekle izgubili sposobnost razmišljanja o zamršenom spletu emocija koje su ljudska bića u prošlome stoljeću uložila u seks. Ljudima je seks predstavljao različite stvari. Neki su ga doista iskusili kao okrutnost i nasilje. Ali čak se i seks uz pristanak mogao doživjeti na potpuno različite načine: nekima je on bio izvor eksplozivne, transformativne ekstaze, naslade i uzbuđenja, a drugima umirujuće sigurnosti, zadovoljstva, afirmacije vlastitoga statusa, užitka koji proizlazi iz usklađenosti s normom ili pak tjeskobne čežnje, ranjivosti, podvojenih osjećaja, nesigurnosti, ljubomore, dok je za neke bio stvar navike, dužnosti,

izazivao osjećaj dosade, čak i odbojnosti. Upravo zato što je seks toliko zamršen, u rukama politike ili društva on može postati moćno sredstvo manipulacije. U nastojanjima da objasne načine na koje se seksualne kulture mijenjaju, dosad su se povjesničari prerijetko izravno doticali ovih zamršenih čvorova.

Zato je zadatak ove knjige pokušaj rekonstrukcije načina na koji su ljudi u prošlosti *zamišljali* seks, pokušaj rekonstrukcije pretpostavki i emocija koje su mu pridavali. Ovisno o mjestu i vremenu, nailazit ćemo na zamjetne varijacije ne samo onoga što se smatralo prikladnim i normalnim ili dobrim (u očima Boga, susjeda ili onih samozvanih stručnjaka, liječnika) nego i onoga što je izazivalo tjeskobu i, ništa manje važno, onoga za što se smatralo da u seks unosi uzbuđenje ili zadovoljstvo. Drugi je zadatak ove knjige analiza djelovanja aktivistkinja i aktivista – svih ideoloških boja – koji su radili na mijenjanju zakona, stavova i praksi. Drugim riječima, zadatak je istražiti borbe Europljana oko *etike* seksa, kao i ishode svih tih bitaka.

Epilog

Iz povlaštene perspektive ranoga dvadeset i prvoga stoljeća, priča o seksualnosti u dvadesetome stoljeću doista se može pročitati kao priča o liberalizaciji, ali također i o žestokim sukobima. Dvadeseto je stoljeće nesumnjivo svjedočilo porastu interesa za seksualnost. Od samoga njegova početka, teme povezane sa seksom sve su više zaokupljale pažnju mnogih. Pojavu jeftinih tabloida pratila je voajeristička fasciniranost tuđim navikama, zabrinutost širenjem veneričnih bolesti otvorila je raspravu o dvostrukim seksualnim mjerilima i prostituciji kao stalnoj popratnoj pojavi instituciji braka, a sve uporniji pokušaji da se seks razdvoji od reprodukcije pojačali su zanimanje za kontracepciju. A usred svega toga, porasla je i znatiželja o samoj naravi seksualne žudnje. Je li riječ o unutarnjem porivu koji se pokušava probiti van ili se radi o usmjerenosti prema drugoj osobi? Igraju li ljubav i nježnost ikakvu ulogu? Je li važan rod izabrane osobe ili su važne specifične prakse koje pružaju užitak? Zašto ljudi to rade? Što *to* uopće jest? Je li seks izvedba ili dar, pruža li utjehu ili rasterećenje? Je li seks osjetilni proces ili radnja usmjerena prema nekome cilju, drugim riječima, je li sredstvo ili svrha? Je li potpuno strašan ili sasvim banalan? Ili je pak čisti užitak?

Iz današnje perspektive također vidimo koliko su neke borbe za seksualnu slobodu i dalje složene. Dovoljno je samo prisjetiti se mnogih napada na Povorke ponosa u postkomunističkim istočnoeuropskim gradovima, a recentniji primjer je ona beogradska iz 2010. godine. Dovoljno je, također, obratiti pozornost na užarenost beskonačne rasprave u europskim zemljama o prekasno otkrivenim slučajevima seksualnog zlostavljanja djece za koje se tereti rimokatoličko svećenstvo. Pritom nas crkveni glasnogovornici koji se gorljivo trude prebaciti krivnju na seksualne revolucionare iz 1960-ih i 1970-ih zbog stvaranja klime koja navodno potiče zlostavljanje (umjesto da priznaju koliko može biti opasna zatvorena i autoritarna institucija koja će radije zaštititi počinitelje nego žrtve), još jednom podsjećaju koliko je lako tumačenje liberalizacije kao moralnoga dobra pretvoriti u tumačenje po kojem je ona problem. I konačno, ako se samo prisjetimo beskonačnih žalopojki s početka dvadeset i prvoga stoljeća zbog navodno nagloga porasta seksa bez emocija, potaknutog eksplozivnim širenjem internetske pornografije, *chata* i raznih drugih oblika seksualne komercijalizacije, vidjet ćemo koliko brzo ljudi izgube kompas kada su u pitanju najintimnije stvari, štoviše, koliko su brzo u stanju zaboraviti da je seks bez emocija postojao kroz cijelo dvadeseto

stoljeće, ako ne i stoljećima prije, tako da je sasvim opravdano pitati se nije li seks bez emocija puno češće ljudsko iskustvo od romantične povezanosti.

Glavni cilj ove knjige bio je dočarati što su to ljudi mislili da seks jest i kako su se pritom osjećali te koliko su se njihova mišljenja razlikovala i mijenjala s vremenom. Htjela sam također istražiti koji je splet čimbenika bio zaslužan da određena nacionalna kultura krene liberalnijim ili pak konzervativnijim smjerom, pritom ne smetnuvši s uma kako je seks bio (i ostao) tema (toliko privatna i često toliko osjetljiva, toliko duboko isprepletena s ostalim vidovima kulture i politike, toliko beskonačno iskoristiva u naizgled nespojive svrhe) koja nas koji je proučavamo neprestano tjera da preispitujemo vlastite pretpostavke o naravi oslobođenja i represije.

Na samome početku knjige iznesena je pretpostavka kako ne postoji niti je ikada postojala jedinstvena definicija *toga*, ali da je *to* svakako dobivalo na važnosti tijekom cijeloga dvadesetoga stoljeća. Bilo je jasno da je *to* mnogim ljudima iznimno važno. A do 1920-ih mnoge su državne vlade diljem kontinenta, od zapada do istoka, uprle sve svoje snage da *time* ovladaju. *To* se sve češće upotrebljavalo za reklamiranje kojekakvih proizvoda. A upotrebljavalo se *to* i za propagiranje političkih ideologija. Najdramatičniji i najodvratniji je primjer nacizma koji je masovnu podršku za genocidni režim osigurao podmuklim seksualnim aluzijama na Židove, žestokom homofobijom i prezirom prema osobama s posebnim potrebama poprativši sve to obećanjem razuzdanog užitka, lišenog osjećaja krivnje, za zdrave heteroseksualne "arijevce". Nacistička neman pregazila je prvu generaciju odvažnih aktivistkinja i aktivista za seksualna prava koji su obilježili 1920-e godine. U prvih dvadeset godina nakon rata, hrabri pojedinci, često sasvim usamljeni, neumorno će raditi ne bi li iz iskustva nacizma izvukli poučak kako se pravo na samoopredjeljenje u sferi seksa i partnerskih odnosa mora zaštititi.

Ukratko, upravo je zbog tako zamršenih i suprotstavljenih emocija s kojima ljudi pristupaju seksu (svom i tuđem), seks postao toliko upotrebljavano ekonomsko i političko sredstvo u Europi dvadesetoga stoljeća. Francuski filozof Michel Foucault napisao je na vrhuncu seksualne revolucije (kritizirajući naivnost i nadobudne pretenzije samozvanih seksualnih osloboditelja) da je seks "iznimno nabijena prijelazna točka za odnose moći".¹ Ali seks je bio i nešto više od prijelaznog sistema za odnose moći. Ma koliko neuhvatljivo, u seksu je postojalo još *nešto*. Pokušavajući dokučiti "one druge, dublje razine tjeskobe" svojstvene "fobičnim" reakcijama na homoseksualnost, toliko upadljivim u ranim godinama epidemije HIV-a/AIDS-a, deset godina nakon Foucaultove primjedbe,

¹ Michel Foucault, *Znanje i moć* (Zagreb: Globus, 1994), 72.

u vrijeme kada su krenuli napadi na seksualnu revoluciju, britanski gej aktivist Simon Watney primijetio je: "Ponekad nam nema druge nego priznati da je ljudska seksualnost, u svim svojim različitim oblicima, jedno veliko svašta".² Upravo zbog ta dva njegova lica – zbog snažna utjecaja i neodvojivosti od mnogih drugih sfera života i zbog toga što je on "jedno veliko svašta" – seks i dalje s velikim zanimanjem istražuju povjesničari ideja, kulture, politike i društva.

Postoji još beskonačno mnogo mogućnosti za daljnja istraživanja. Pa tako, da navedem tek nekoliko primjera, ne znamo ni približno dovoljno o razvoju situacije u europskim kolonijama ili Istočnoj Europi. Mnogo toga još uvijek ne znamo ni o Zapadnoj Europi. Potrebno je i da promijenimo kut promatranja, da Europu počnemo gledati iz američke, a onda, što je još važnije, iz globalne perspektive. Komparativni pristup, kao i istraživanje transnacionalnih i transregionalnih procesa, pomoći će nam da jasnije prepoznamo sve naše propuste u traženju odgovora na vječne historiografske zagonetke o periodizaciji, kauzalnosti, moći djelovanja, intencijama i interpretaciji. A dok se sadašnjost i budućnost razvijaju pred našim očima, s vremenom ćemo možda postaviti nova, danas nezamisliva pitanja o prošlosti. Primjerice, kad je 2002. godine njemačka organizacija za reproduktivna prava Pro Familia formulirala proglas o ljudskom pravu na seksualno i reproduktivno samoopredjeljenje, glavni je naglasak stavila na razvijanje "seksualne kulture... koja će prihvaćati načelo iracionalnosti seksualnosti te ga smatrati dijelom kulturnog bogatstva".³ Činjenica da se takva pozicija i dalje doživljava ekscentričnom i neobičnom pokazuje nam koliko nas borbi još čeka u budućnosti.

Preporuke za čitanje

"AHR Forum: Transnational Sexualities", *American Historical Review* 114, br. 5 (2009), 1250–1353 (članci Margot Canaday, Marca Epprechta, Joanne Meyerowitz, Dagmar Herzog, Tamare Loos, Leslie Peirce i Petea Sigala).

Bibliography of the History of Western Sexuality, dostupno na: <http://wirtges.univie.ac.at/Sexbib/>.

Peakman, Julie (ur.), *A Cultural History of Sexuality*, 6 sv. (Oxford and New York: Berg, 2010–2011).

² Simon Watney, "Preface" u *Policing Desire: Pornography, AIDS and the Media*, 2. izd. (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989), xi.

³ "Pro Familia: Für selbstbestimmte Sexualität . . . Für Pro Familia ist Sexualität eine kulturelle Bereicherung", www.profamilia.de/article/show/1010.html.